

Obdobie nacizmu v pobaltských štátoch

Michael Zimmermann

Dvojakošť povahy prenasledovania Rómov | Mobilné jednotky smrti | Lotyšsko | Estónsko | Auschwitz – Birkenau

➤ V pobaltských štátoch sa vraždenie Rómov začalo ihneď po nemeckom útoku v roku 1941. SS a nemecké vojsko zavraždili každého Róma, ktorý sa im dostal do rúk. Neskôr, keď sa mobilné jednotky smrti transformovali na pozemné jednotky doplnené o policajné útvary, postupovali pri zabíjaní aj s pomocou civilných orgánov. V Estónsku prežilo nemeckú okupáciu iba 5 až 10 percent z predvojnového počtu Rómov.

ÚVOD

Nemci napadli Sovietsky zväz a pobaltské štáty v lete 1941. Od samého počiatku mala okupácia charakter rasovej vojny, ktorej cieľom bolo podrobiť si krajinu a vyhladiť jej obyvateľstvo. Na túto úlohu boli vytvorené štyri jednotky špeciálneho určenia („Einsatzgruppen“) – mobilné jednotky smrti SS („Schutzstaffel“, ochranný oddiel). „Einsatzgruppen“ spolu s inými oddielmi SS, nemeckou armádou a civilnými okupačnými silami zabili každého Róma, ktorý sa im dostal do rúk, ale nevyhľadávali ich s takou systematickosťou ako Židov a komunistov. Keď sa však „Einsatzgruppen“ transformovali na miestne jednotky tajnej polície („Sicherheitspolizei“) a keď ich rady posilnila nemecká poriadková polícia („Ordnungspolizei“), ako to bolo v Pobaltí, začali Rómov vraždiť systematicky. Od 1941 do 1943 bola v Lotyšsku zmasakrovaná približne

OKUPOVANÝ SOVIETSKY ZVÄZ,
JESEŇ 1942
III. 1 (NA ZÁKLADE KENRICK/PUXON 1995, str. 88 A ZIMMERMANN 1999, str. str. 141)

1 RÍŠSKY KOMISARIÁT
OSTLAND

GENERÁLNA
GUBERNIA

2 RÍŠSKY KOMISARIÁT
UKRAJINA

polovica z 3800 Rómov. V Estónsku bolo zavraždených viac ako 90 percent zo 750 – 850 Rómov. Situácia v Litve si vyžaduje ďalšie bádanie, ale historici odhadujú, že väčšina Rómov, ktorí v Litve vtedy žili, bola zastrelená. Navyše, začiatkom roku 1944 bolo 2000 – 3000 Rómov z Bieloruska a Litvy deportovaných do Auschwitz-Birkenau.

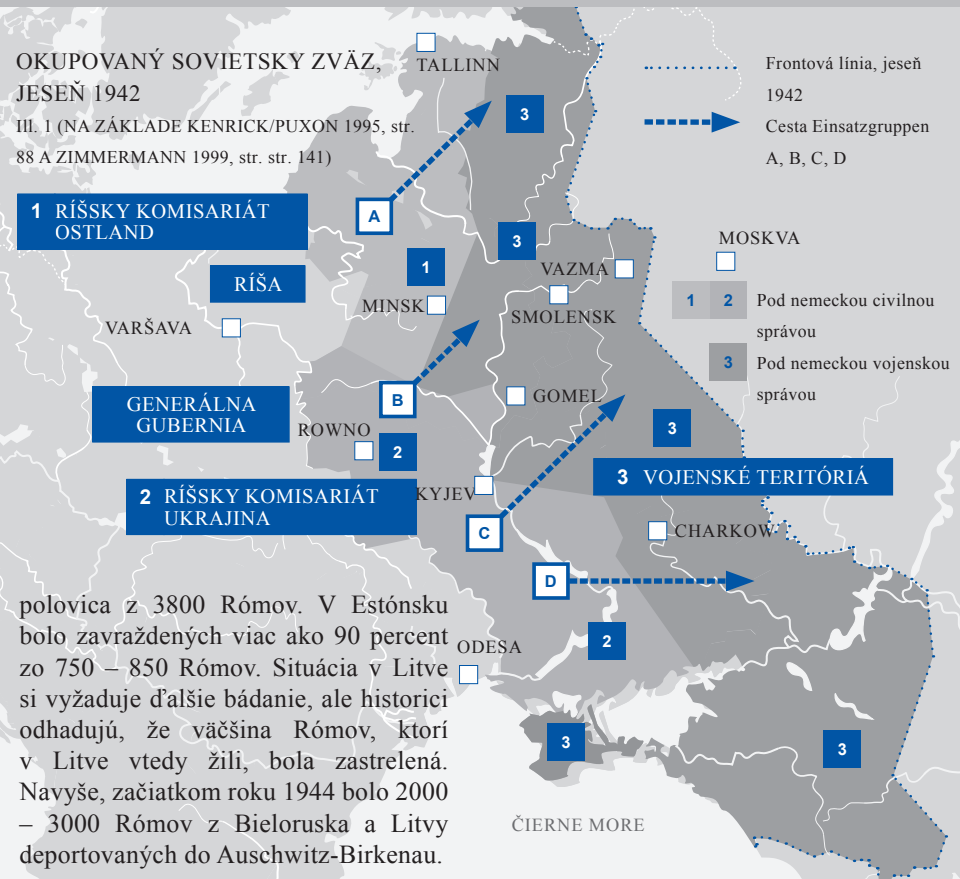
ideológia dva charakteristické prvky: primárnym cieľom prenasledovania „Cigánov“ v Nemecku boli takzvaní „Zigeunermischlinge“, „cigánski miešanci“, ktorí sa na základe teoretika rasovej čistoty Roberta Rittera „odchýlili od svojej biologickej prirodzenosti“. Preto rasová politika v Nemecku neperzekvovala malú skupinu kočujúcich Rómov, ktorí uzatvárali manželstvá

medzi sebou a boli „rasovo čisti“. Avšak na Nemeckom okupovaných územiach prevládala po roku 1939 úplne opačná prax. Kočujúci Rómovia boli ohrození oveľa viac ako usadení Rómovia.

Táto dvojakošť perzekúcií voči Rómom vznikla ako následok zdôrazňovania rôznych aspektov pokriveného obrazu „nepriateľského Cigána“. V samotnej Ríši sa verilo, že

DVOJAKOŠŤ POVAHY PRENASLEDOVANIA RÓMOV

Naciálno-sociálna perzekúcia Rómov sa zakladala na koncepcii, ktorá tvrdila, že správanie sociálnej skupiny je podmienené biologickými parametrami a genetickými faktormi. V prípade Rómov mala táto rasistická

..... Frontová línia, jeseň 1942
➔ Cesta Einsatzgruppen A, B, C, D

MOSKVA
1 2 Pod nemeckou civilnou správou
3 Pod nemeckou vojenskou správou

3 VOJENSKÉ TERITÓRIA

ČIERNE MORE

OBRAZ „NEPRIATEĽA“

Aktivita „Einsatzgruppen“ aj iných jednotiek SS sa zakladala na hierarchicky vykreslenom obraze nepriateľa. Na jeho vrchole boli Židia a komunisti a ich údajné „žido-bolševické svetové sprisahanie“. V tejto ideologickej pyramíde zastávali „Cigáni“ podriadené, aj keď nie úplne nevýznamné miesto. Boli považovaní za „rasovo podradných“, za „asociálov“, „partizánov“ „špiónov“ a „agentov“ imaginárneho „židovského svetového nepriateľa“. „Einsatzgruppen“ považovali kočujúcich Rómov za informátorov piateho piliera v službách „židovského bolševizmu“. Zamierali sa predovšetkým na kočujúcich Rómov. Keďže boli považovaní iba za pomocnú silu „svetového nepriateľa“, ich likvidácii nebola pridelená najvyššia priorita.

III. 4

Die im Lande umherirrenden Zigeuner bilden eine Gefahr in doppelter Hinsicht:

- 1.) als Überträger von ansteckenden Krankheiten, insbesondere von Fleckfieber,
- 2.) als unzuverlässige Elemente, die sich weder den Vorschriften der deutschen Behörden beugen, noch gewillt sind, eine nutzbringende Arbeit zu verrichten.

Es besteht begründeter Verdacht, dass sie durch Nachrichtenübermittlungen im feindlichen Sinne der deutschen Sache schaden. Ich bestimme daher, dass sie in der Behandlung den Juden gleichgestellt werden.

III. 5

List Hinricha Lohseho z decembra 1941. V snahe zracionalizovať rasovo motivované zabíjanie Rómov v Libau Lohse vo svojom liste opisoval „Cigánov, ktorí sa potulovali po krajine“, ako prenášačov infekčných chorôb a navyše ako „nespolahlivé elementy neschopné uposlúchnuť nemecké príkazy, ktorí by ani neboli schopní vykonávať užitočnú prácu.“ Navyše sa v liste uvádzalo, že existuje opodstatnené podozrenie, že nemeckú vec podkopávali odovzďaním informácií. Keďže boli takto označení za špiónov, asociálov a hrozbu pre zdravie ostatných obyvateľov, „Cigáni“ boli Lohsem predstavení ako kategória ľudí vhodných na vyvraždenie: „Vyhlasujem, že je potrebné postupovať voči nim rovnako ako voči Židom.“

(Z Zimmermann 1999, str. 143) (Detail)

technické vybavenie pre popravy, ktoré v konečnom dôsledku vykonávali jednotky „Einsatzgruppen“. „Einsatzgruppen“ vraždili Rómov, ktorí sa im dostali do rúk,

ale aktívne ich nevyhľadávali s takým nasadením, ako to robili v prípade Židov a komunistov. Keď boli mobilné jednotky vystriedané stabilnými jednotkami tajnej

polície a posilnené jednotkami nemeckej poriadkovej polície a mohli počítat aj s pomocou civilných orgánov, prešli k systematickému vyvražďovaniu Rómov.

LOTYŠSKO

Kým v prípade Litvy nám základné informácie o vyvražďovaní tamojších Rómov chýbajú, historické záznamy nám poskytujú presný dátum začatia vyvražďovania lotyšských Rómov. Stalo sa tak 4. decembra 1941, keď prišlo k zastreleniu približne sto Rómov z mesta Libau. Vraždili členovia divízie nemeckej tajnej polície, ktorá tam operovala. Táto masová poprava bola dôvodom iniciatívy veliteľa poriadkovej polície v „Ostlande“ (oblasť, ktorá zahŕňala aj Pobaltské štáty a Bielorusko) Georga Jedicka, ktorý primäl správcu územia „Ostland“ Heinricha Lohseho, aby napísal list, v ktorom by súhlasil s vraždou „Cigánov“ v Libau. Vo svojom liste Lohse vyhlásil, že: „k Cigánom ... ktorí sa potulujú po krajine ... je potrebné sa správať ako k Židom.“

[II. 5]

Lohseho obežník zo 4. decembra 1941 nedefinoval, koho možno za „Cigána“ považovať, ani či sa veta „ktorí sa potulujú po krajine“ vzťahovala aj na usadených Rómov. Nemecká tajná polícia v Lotyšsku si toto vyhlásenie Hinricha Lohseho vysvetlila tak, že na „usadených Cigánov, ktorí majú stálu prácu a ktorí tak nie sú hrozbou pre spoločnosť či už po politickej alebo spoločenskej stránke“, sa príkaz na zatýkanie a vyhladenie nevzťahuje. Na druhej strane ich kolegovia z poriadkovej polície, ktorí Rómov zatýkali a odovzdávali ich tajnej polícii, si vetu „Cigáni, ktorí sa potulujú po krajine“ vysvetlili tak, že sa vzťahuje na všetkých „Cigánov“. Preto sa v Lotyšsku, teda v krajine s najvyšším počtom Rómov v Pobaltí, vyhladzovanie v prvých mesiacoch roka 1942 týkalo rovnako kočujúcich ako aj usadených Rómov.

Nezrovnalosti medzi tajnou políciou a poriadkovou políciou v definícii tých, ktorí boli určení na vyhladenie, priviedlo v apríli 1942 Karla Friedricha Knechta, veliteľa poriadkovej polície v Lotyšsku, aby napísal vysvetľujúce pokyny. Podľa tohto dokumentu sa po diskusii s veliteľom tajnej polície v Lotyšsku Knecht rozhodol, že zatýkať sa budú „iba kočujúci Cigáni“, ktorí budú odovzdaní tajnej polícii. Počas rokov 1942 a 1943, prišlo v Lotyšsku kvôli tomuto dokumentu, ktorý nestanovil jasné hranice medzi „kočujúcimi“ a usadenými „Cigánmi“, o život veľa Rómov. Dokument vlastne uvoľnil v nasledujúcich mesiacoch polícii ruky a tá si vyberala svoje obete podľa ľubovôle. Odhaduje sa, že zabitých bola až polovica z počtu asi 3800 Rómov žijúcich v tom čase v Lotyšsku. Ti Rómovia, ktorí zostali nažive, dostali príkaz neopúšťať miesto svojho trvalého pobytu.

ESTÓNSKO

Prví Rómovia boli v Estónsku zastrelení ihneď po nemeckej invázii v júni 1941, a to na popud samotných Estóncov. Absencia koherentnej „proticigánskej“ politiky, navzájom si odporujúce nariadenia týkajúce sa zaobchádzania s „Cigánmi“, ktoré pochádzali od Hlavného úradu ríšskej bezpečnosti, Nemeckého ministerstva pre okupované východné územia a nemeckého Wehrmachtu, vytvorili stav chaosu, ktorý pravdepodobne prispel k tomu, že až do

začiatku jesene 1943 väčšina estónskych Rómov prežila. Estónska kriminálna polícia, ktorá bola pod nemeckým velením, začala koncom roka 1941 až začiatkom roka 1942 monitorovať všetkých Rómov. Niektorí z nich boli deportovaní do koncentračného tábora neďaleko Tallinu. Do leta 1942 boli všetci Rómovia podrobení núteným prácam. Prvé masové zabíjanie, ktoré si vyžiadalo životy približne tretiny populácie estónskych Rómov, sa odohralo v októbri 1942.

Počas januára a februára 1943 bol Rómom odobraný majetok a boli

deportovaní do koncentračného tábora v Talline. Tí Rómovia, ktorí prežili, boli začiatkom októbra 1943 zastrelení. Stalo sa tak iba niekoľko týždňov pred tým, ako sovietska armáda zahájila útok na „Wehrmacht“ v severnom Rusku. Ako sa sovietska armáda približovala k Nemcami okupovanému Estónsku, Tajná polícia zavraždila všetkých Rómov v koncentračnom tábore v Talline pod domnienkou, že estónski Rómovia budú „piatou kolónou“ Červenej armády. Iba niečo okolo 5 až 10 percent zo 750 – 850-člennej predvojnovaj rómskej populácie prežilo nemeckú okupáciu.

AUSCHWITZ-BIRKENAU

Začiatkom leta 1942, keď sa nemecké ministerstvo pre okupované východné územia začalo zaoberať „cigánskou otázkou“, bolo už zatýkanie a zabíjanie Rómov nemeckou tajnou políciou v plnom prúde. Diskusia na Ministerstve pre okupované východné územia o návrhu s názvom „Zaobchádzanie s Cigánmi na okupovaných východných územiach“ pokračovala až do začiatku

roku 1943. Nakoniec bolo navrhnuté, aby boli všetci „Cigáni“ zhromaždení pod dozorom v špeciálnom tábore, ktorého povaha nebola bližšie špecifikovaná. Heinrich Himmler ako veliteľ SS návrh ministerstva pre okupované východné územia zamietol. Bol toho názoru, že usadení „Cigáni“ majú byť považovaní za bežných občanov a pre všetkých „potulujúcich sa Cigánov“ majú platiť rovnaké nariadenia ako pre Židov. Kým v roku 1942 tých Rómov, ktorí boli označení ako „potulujúci sa“ zastrelili, teraz, v roku 1943, prišiel návrh, aby

boli deportovaní do koncentračných táborov. Toto nariadenie bolo vlastne inštrukciou, aby boli všetci kočujúci Rómovia východnej Európy deportovaní do Auschwitz-Birkenau, kde začiatkom roku 1943 SS vytvorila špeciálnu „cigánsku“ sekciu. V roku 1944 tam bolo privezených 2000 – 3000 Rómov z Brestlitovska, územia, ktoré patrilo do Nemeckom okupovaného Bieloruska, a z Litvy.

ZÁVER

Nie je možné presne vypočítať koľko Rómov z Litvy, Lotyšska a Estónska bolo zabitých na pôde týchto Pobalts-

kých štátov a koľko Rómov zahynulo v Auschwitz-Birkenau. V Lotyšsku zabili pojazdné „Einsatzgruppe“ A ako aj policajné jednotky asi polovicu z 3800 tamojších Rómov. V Estónsku bolo za-

bitých 90 až 95 percent zo 750 – 850 tam žijúcich Rómov. Osud litovských Rómov si žiada ďalšie bádanie, historici však odhadujú, že väčšina litovských Rómov bola zavraždená.

Bibliografia

Hancock, Ian (2002) *We are the Romani people. Ame sam e Rromane džene*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Kenrick, Donald / Puxon, Grattan (1995)** *Gypsies under the Swastika*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Weiss-Wendt, Anton (2003)** *Extermination of the Gypsies in Estonia during World War II - Popular Images and Official Policies*. In: *Holocaust and Genocide Studies*, Vol. 17, pp. 31-61 | **Zimmermann, Michael (1999)** *The Soviet Union and the Baltic States 1941-44: the massacre of the Gypsies*. In: *Kenrick, Donald (ed.) In the shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War - 2*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 131-148 | **Zimmermann, Michael (2001)** *The Wehrmacht and the National Socialist Persecution of the Gypsies*. In: *Romani Studies* 5, Vol. 11, No. 2, pp. 111-135